

SAMMANFATTANDE RAPPORT

Nya kunskaper om människors beteenden och attityder gentemot regler, allmänna råd och rekommendationer

Juni 2021

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

Inledning

MSB fick i november 2020 ett regeringsuppdrag att tillsammans med Folkhälsomyndigheten, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen samordna, stärka och utveckla informationsinsatser riktade till allmänheten med anledning av coronapandemin. Sedan början av 2021 har myndigheterna genomfört omfattande informationsinsatser för att motivera människor att fortsatt följa råd och rekommendationer för en minskad smittspridning.

Kommunikationsinsatserna ska bidra till en minskad smittspridning av covid-19 genom att:

- Varje individ vet vad som gäller nationellt, regionalt och lokalt
- Varje individ är motiverad att följa aktuella råd, rekommendationer och regler
- Varje individ agerar för att bromsa smittspridningen.

Denna undersökning har gjorts inom ramen för regeringsuppdraget i syfte att ge ökad kunskap om och förståelse för människors attityder och förhållningsätt till gällande råd och rekommendationer och vid behov kunna anpassa och utveckla kommunikationsinsatserna ytterligare.

Sammanfattning

Ny kunskap om beteenden och attityder har samlats in via en större enkät mot allmänheten, på-stan intervjuer med personer som inte till fullo behärskar svenska, samt via gruppdiskussioner.

Den övervägande delen av allmänheten följer regelverket och de råd som myndigheterna ger. Allmänheten förstår råden, accepterar råden och anser sig efterleva dem i stort och efter bästa förmåga. Det finns individer som avviker, men ingen tydligt definierbar grupp kan identifieras utifrån socioekonomiska eller geografiska aspekter. Anledningen till att smittspridningen har fortsatt har sannolikt andra huvudorsaker än brist på kunskap eller ovilja.

Orsakerna till att följa råden är till stor del att betrakta som ideologiska. Att hindra smittspridning och att inte smitta andra tycks för unga och medelålders vara viktigare motivatorer än att själv hålla sig frisk. Äldre och andra i riskgrupper är minst lika motiverade av de solidariska skälen men för dem är också risken för egen sjukdom lika viktig.

Svårigheterna att följa rådet kretsar kring arbetsplats, skola och kollektivtrafik vilket leder till att personer som inte kan undvika skola eller arbetsplats upplever de största svårigheterna att följa råden. Det är också här vi hittar personer som självkritiskt medger att de inte följer råden särskilt bra. Sett över hela samhället, står arbetsplatser och skolor för mer än hälften av alla kontakter inomhus som varar minst några minuter.

De allra flesta vill alltså följa råden och gör också det. Råden uppfattas generellt som logiska och förnuftiga, vilket i kombination med en hög tilltro till myndigheter är viktiga faktorer för acceptans av råden. Motivationen följer i viss grad smittspridningen och påverkas även om närstående eller vänner drabbas.

I de fall man medvetet bryter mot råden så är det ofta att uppoffringen anses för stor. Även gruppsyck är viktigt, vilket kan verka i både positiv och negativ riktning.

De flesta uppskattar när de får hjälp att göra rätt, exempelvis via markeringar på golven i butikerna.

Gruppen som inte till fullo behärskar svenska träffar fler personer än övriga. Förklaringen ligger till stor del i att det är fler som går till arbetsplats samt att gruppen generellt bor tillsammans med fler. Men det finns också andra förklaringar, som troligen har med att boendet ofta är i mer trångbudda områden samt kulturella skillnader där familj och närhet värderas högt. Gruppen upplever betydligt större svårigheter med att följa reglerna, i synnerhet att begränsa antalet kontakter, vilket leder till en lägre nivå på självskattad efterlevnad. Gruppen är dock lika kunnig om råden och har lika stor tillit som övriga delar av allmänheten.

De geografiska skillnaderna över landet är små, i det närmaste obefintliga. Det finns dock en tendens att man träffar fler personer ju större ort man bor i.

Den lilla grupp som visar sämre kunskap och minst motivation finns till stor del bland de yngre. De utgör bara en liten del, men det är rimligt att tro att de syns i samhället. Den stora majoriteten unga har, liksom medelålders och äldre, kunskap och motivation att följa råden.

Flera faktorer pekar mot att kommunikationen kring efterlevnad behöver fortsätta men kanske förändras för att möta det nya läget. Motivationen att följa råden går ner när smittan avtar, motivationen som skapas av solidaritet kan komma att minska när de mest sårbara är fullvaccinerade och även den ökade vaccinationsgraden pekar mot avslappning av efterlevnad.

Syfte och metod

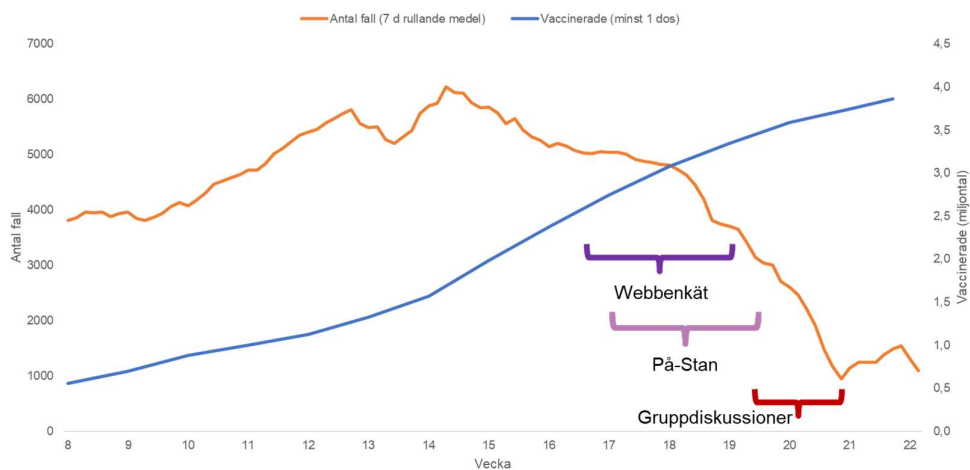
Undersökning syftar till att erhålla ny kunskap om beteenden och attityder gentemot regler, råd och rekommendationer. Kunskapen ska användas för att kunna stärka och utveckla kommunikationsinsatser mot allmänheten som ska påverka beteenden till ökad efterlevnad och därmed minskad smittspridning.

Studien omfattar tre metoder,

- Enkät riktad mot svenska allmänheten, från 15 år.
2554 svar från webbpanel, baserad på slumpurval. Stratifiering på geografi för att identifiera eventuella skillnader. Metoden fångar allmänheten men tar inte hänsyn till bland annat icke svensktalande och personer i digitalt utanförskap.
- På-Stan intervjuer med personer som inte till fullo behärskar svenska.
201 intervjuer med personer som inte till fullo behärskar svenska. Rekrytering och genomförande skedde i ett urval av orter med hög andel icke svensktalande. Intervjuerna gjordes på flera olika språk.
- Gruppdiskussioner.
7 genomförda digitala gruppdiskussioner med tonåringar, unga vuxna, inte till fullo behärskar svenska (arabiska), barnfamiljer, vaccinerade, personer i riskgrupp, samt personer som varit sjuka i covid-19.

Denna rapport sammanfattar resultaten. Betydligt mer utförliga resultat finns i särskilda rapporter; en för de kvantitativa delarna, dvs. enkät och på-stan intervjuer och en för gruppdiskussionerna.

Undersökningen har genomförts i huvudsak under maj månad 2021. Under perioden tilltog vaccinationsgraden men var långt från allmän. Smittspridningen gick under perioden ner. Inga större förändringar av myndigheternas råd och rekommendationer gjordes under perioden.

Analysmodell

Tanken i modellen är att efterlevnaden av myndigheternas råd kan förklaras av motivation eller brist på motivation samt möjligheter. Motivationen är beroende av svårigheter och förhållningssättet. Grundläggande är att det finns kunskap om råden och att de är accepterade.

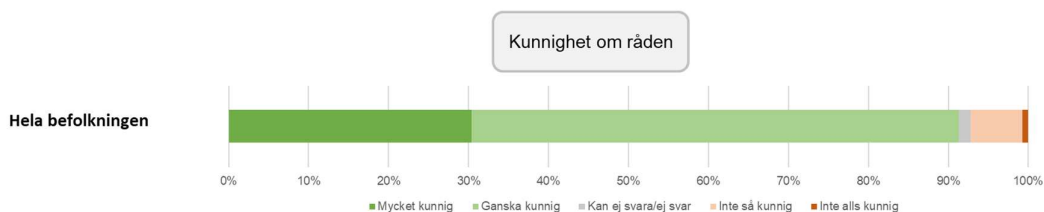
Rapporten hanterar först kunskap om råden för att sedan gå uppåt i trappan.

Kunskap om myndigheternas råd

Kunskapen om myndigheternas råd är hög i samhället och så gott som alla grupper har tagit till sig råden.

Fråga: För att hejda smittspridningen av covid-19 har de svenska myndigheterna gett ut ett antal råd och rekommendationer till allmänheten. Hur kunnig känner du dig gällande råd kring covid-19?

Kunnigheten är självskattad och ska tolkas utifrån det, det är i enkäter vanligt att överskatta sin egen förmåga eller kunskap. Det vi kan läsa ut är att mer än 9 av 10 anser sig vara åtminstone ganska kunniga, vilket är en högre andel än vad vi kan förvänta oss om de allra flesta fenomen. Den höga kunskapsnivån motiveras av att informationen upplevs ha varit tydlig och att råden upplevs enkla att förstå.

De geografiska skillnaderna är försumbara. Även skillnaden mellan åldersgrupper är små, men tendens följer åldersstrukturen, att yngre har lite lägre kunskap. Även i den yngsta gruppen säger sig dock 85 % vara åtminstone ganska kunniga.

Den egenskattade kunnigheten är lägre bland gruppen som inte till fullo behärskar svenska. Tre av fyra i gruppen, alltså majoriteten, anser sig vara åtminstone ganska kunniga men en av fyra bedömer alltså inte så. Metodval gör att siffrorna inte är direkt jämförbara, men indikationen är ändå tydlig.

En delförklaring kan finnas i att många i gruppen tar till sig information även från utländsk media som delvis kan ha andra budskap.

Acceptans

De svenska myndigheterna har generellt stort förtroende i befolkningen (även om andra mätningar tyder på att det gått ner under senare tid). Detta har utgjort en god grund för en hög tilltro till och acceptans av myndigheternas råd och rekommendationer kring covid-19.

Fråga: Hur stor tilltro har du till att de råd som myndigheterna ger också är de som är lämpliga för att motverka smittspridning?

Att tre av fyra har åtminstone ganska stor tilltro till råden får anses som över den kritiska massan för att tilltro är norm i svenska samhället.

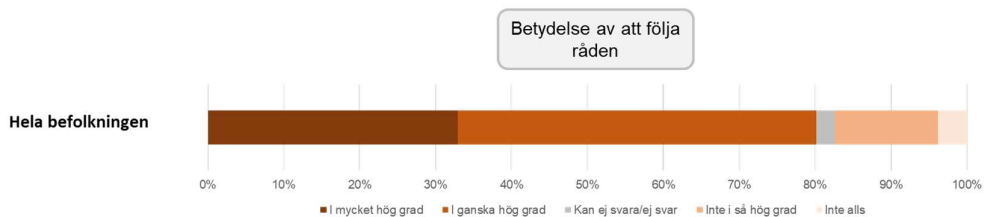
Tilltron till råden motiveras av att majoriteten litar på vad myndigheterna säger. Många tror att myndigheterna har bäst kunskap och är därför i bra position att skapa bästa råden utifrån befintlig kunskap. Det grundläggande förtroendet för myndigheter spelar stor roll.

Det är därför logiskt att den större grupp som tydligast avviker kring tilltron om att råden är de rätta är den grupp som har generellt lågt förtroende för myndigheter. Att gruppen saknar tilltro till att råden är de rätta betyder dock inte att de är sämre på att följa dem.

Resultaten kring gruppen som inte till fullo behärskar svenska är tvetydiga. Tydligt är att en stor andel har stor tilltro, men andelen med lägre tilltro är större än bland övriga delar av allmänheten. En del i gruppen skulle gärna se mer auktoritära åtgärder, exempelvis bestraffning.

Den egna rollen

Fråga: I vilken grad uppfattar du att dina beslut om att följa/inte följa råden påverkar risken att andra personer blir smittade?

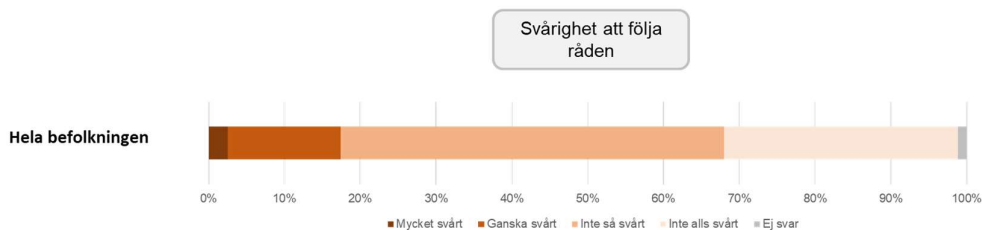

De allra flesta tror att det egna beteendet har betydelse för smittspridningen och även här får det bedömas att normen i samhället är att det egna agerandet ses som betydelsefullt för smittspridningen.

Svårighet att följa råden

Majoriteten anser att råden inte är särskilt svåra att följa.

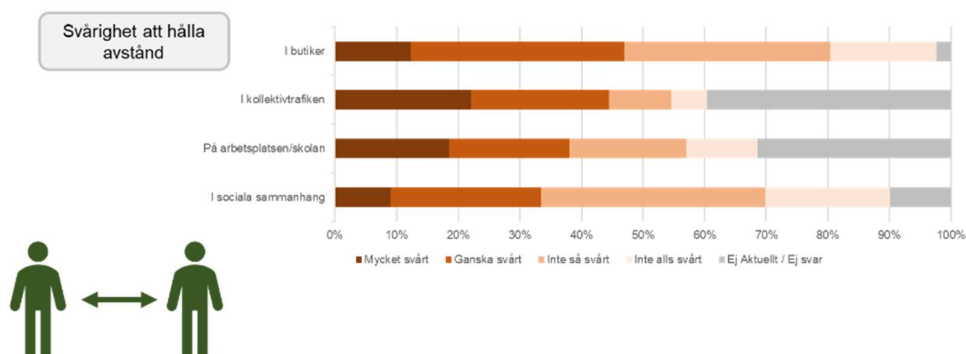
Fråga: Utifrån dina förutsättningar, hur svårt tycker du att det är att följa råden?

Sett över alla råd och hela befolkningen upplever de flesta att de kan hantera situationen.

Det är dock vanligt att uppleva svårigheter kring att hålla avstånd.

Fråga: Utifrån din situation, hur svårt tycker du det är att inomhus alltid hålla avstånd (minst 1,5 meter) till andra människor, när det gäller...?

Det är framför allt i skolan, på arbetsplatser och i kollektivtrafiken som många upplever svårigheter att hålla avstånd, i synnerhet om man ser till andel som det är aktuellt för.

Skolelever vittnar om svårigheterna i skolan. "Det går inte", är en vanlig synpunkt och syftar på flertalet situationer; skolmatsalen, ingång till klassrummet, i klassrummet m.fl. Trots att många elever går till halvfulla skolor så anser de ändå att de inte kan hålla avstånd vid alla situationer. Även kollektivtrafiken är ett svårt område för ungdomar, som i praktiken inte kan välja tidpunkt för resa.

Även arbetsplatser lyfts fram som problematiska för vissa yrkesgrupper, exempelvis skolpersonal och butiksanställda. En del ansvar läggs på arbetsgivarna och deras förmåga att skapa en skyddad miljö. De flesta tycker att arbetsgivaren tar ansvaret och är nöjda med sina arbetsgivare, men vissa risksituationer går inte att undvika. Att arbetsgivare uppmanar anställda att stanna hemma vid misstanke om sjukdom uppskattas. Den kritik mot arbetsgivare som finns berör bland annat verksamheter där det varit svårt eller omöjligt att undvika fysisk kontakt och handlar i huvudsak om brist på skyddsutrustning framför allt i början av pandemin.

Även förskolan lyfts fram av föräldrar som en plats där det är svårt att hålla avstånd.

Att hålla avstånd i butik kan också upplevas som svårt. I butiken är man beroende av beteendet bland okända människor och då kan det upplevas att andra personer sätter andra standarder. Det finns en tydlig koppling till ortsstorlek, där storstadsbor i högre grad upplever svårigheter i butik än

boende i mindre ort eller landsbygd. Även icke fullt svensktalande upplever större svårigheter än övriga att hålla avstånd i butik.

När det gäller sociala sammanhang så är samspelet med andra avgörande. Sociala normer och gruptryck blir avgörande. I synnerhet ungdomar upplever svårigheter kring att stå emot gruptrycket när de umgås med andra ungdomar.

Totalt sett har efterlevnad av regler och råd förändrat livsmönstret för de flesta i samhället. Att inte kunna träffas, att inte kunna resa och att stanna mer hemma är negativt för de flesta. Men det finns också positiva aspekter. Det finns exempel på personer som till och med upplever att restriktionerna varit övervägande positiva för den egna situationen. Det kan vara möjligheten att få mer tid med familjen, möjligheter att utveckla utomhusintressen eller, för de mer introverta personerna, att slippa umgås.

Förhållningssätt till råden

Det finns en förmåga att prioritera bland råden, där vissa råd ses som viktigare än andra. Det visar att efterlevnaden är mer sensitiv än bokstavlig. Rangordningen av råden är mycket lik mellan olika grupper, vilket visar att de flesta prioriterar likartat.

Att hålla av avstånd är ett av de råd som prioriteras allra högst. Att tvätta händerna och att stanna hemma vid minsta symptom på sjukdom anses också högt prioriterat. Viktigt, men inte fullt lika prioriterat, är rådet om att testa vid misstanke på sjukdom.

Möjligheterna, eller svårigheterna, att följa råden sätts i samband med rådets utformning:

- Råden som upplevs som viktigast prioriteras
Att hålla avstånd är ett av de råd som prioriteras allra högst. Att tvätta händerna och att stanna hemma vid sjukdom anses också viktigt. Testning vid tecken på sjukdom kommer på nästa nivå, vilket ligger över nivån på att handla ensam i butikerna.
- Råden som inte kräver uppoffring är enkla att följa
Om den personliga uppoffringen är liten så är råden lättare att följa. Att exempelvis tvätta händerna är vanligtvis enkelt och alltså en liten eller ingen uppoffring. Att stanna hemma från jobbet vid symptom är en större uppoffring och där har borttagandet av karensdag haft stor betydelse för att göra uppoffringen mindre.
- Nudging tycks fungera
Många uppskattar hjälp och påminnelser. Butikernas markeringar på golven om avstånd gör det också enklare att följa råden. Det blir en slags automatisering som inte kräver en aktiv tanke. Även myndigheternas information uppskattas.
- Råden som upplevs relevanta har större efterlevnad.
Även om myndigheternas starka roll i samhället leder till tilltro till råden så är ändå det kritiska tänkandet närvarande. Det finns i undersökningen belägg för att råd och rekommendationer ifrågasätts när de uppfattas som ologiska. De regionala skillnaderna i råden är en sådan effekt som anses ologisk och som skapar misstro. Ett annat exempel är att det får vara många personer i ett handelscentrum jämfört med få personer i exempelvis kyrkor. Många sätter samband mellan råden och den ekonomiska betydelsen av att tillåta exempelvis handeln att hålla öppet, vilket späder på synen att råden är ologiska.

- Råden kring användning av munskydd har en särskild ställning. Synen på rådet skiljer sig markant mellan personer, från "det funkar inte" till "viktigt". Förklaringen till skillnaderna i åsikt finns sannolikt att hämta i åtgärdens historik. Personer med rötter i andra kulturer och som tar till sig nyheter från andra länder tycks ha en större tilltro till användningen av munskydd.

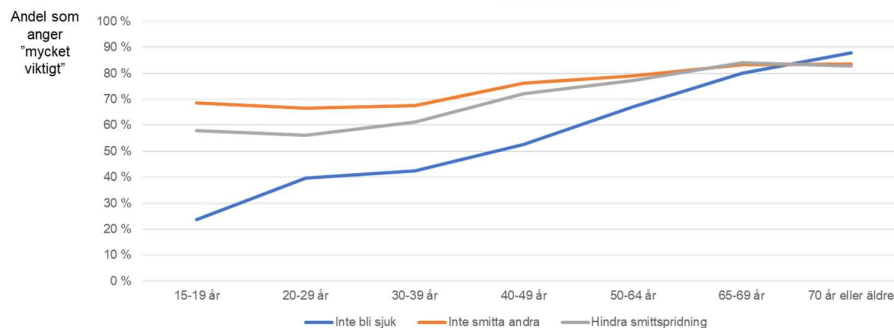
Motivation

Anledningarna till att följa råden är till stor del ideologiskt baserade. Huvudskälen kretsar kring att skydda samhället, att skydda samhällets sårbara och att möjliggöra för vården att klara belastningen.

Fråga: För dig personligen, hur viktiga är var och en av dessa orsaker för din vilja att följa råden?

- För att inte bli sjuk själv
- För att inte smitta andra i din närhet
- För att hindra generell smittspridning i samhället

Motivatorer till följsamhet

Med stigande ålder tilltar även motivet att själv hålla sig frisk.

Solidaritet, i bemärkelsen att skydda andra, är alltså ett viktigt motiv och en grundsten i efterlevnaden.

Trots höga ambitioner och god motivation så kan det finnas tillfällen då råden inte följs, planerat eller mindre planerat. Som vi sett tidigare så tvingas i synnerhet unga och arbetande personer till sådana situationer, vilket minskar möjligheterna till efterlevnad.

- Vanans makt och impulser

Det finns i undersökningen belägg för att individers vanemönster och impulsivitet har en påverkan på hur råd och rekommendationer efterlevs. Det är lätt att glömma bort sig i handlingar som styrs av "gammal vana" eller när handlingen är impulsstyrd, till exempel att man kramar om en vän när man ses och glömmar att man borde hålla avstånd.

Det finns dock ett lärande och det har blivit enklare att exempelvis undvika att skaka hand. Det sker en normalisering av nya beteenden som gör att det har blivit enklare att följa råden.

- Logik är viktigt

Råden upplevs generellt som logiska och förnuftiga, vilket är en viktig förklaring till god motivation. När råden inte upplevs logiska så finns risk för att råden inte efterlevs.

- Upplevd risknivå påverkar efterlevnad

Kantar Sifo mäter löpande den egenskattade efterlevnaden och resultaten antyder att det finns en koppling till smittkurvan. Resultaten från undersökningen visar att när smittspridningen stiger så ökar motivation att följa råden, vilket alltså möjligen också kan bekräftas av den längre tidsserien. Vice versa så tillåter många viss lättnad när smittspridningen går ner.

- Närheten till covid-19 påverkar efterlevnaden

Det finns belegg för att efterlevnaden påverkas av hur nära man befinner sig sjukdomen. Den som har en nära anhörig som drabbats tar frågan på större allvar. De som lever nära någon drabbad eller som är sårbar tenderar att ha ökad motivation att följa regelverket och råden. Även när kändisar eller publika personer drabbas så tycks motivationen påverkas.

- Grundläggande behov kan vara viktigare än efterlevnad

Det finns ett grundläggande socialt behov av att träffas och det behovet har påverkat hur råd och rekommendationer efterlevs. Vi ser att personer med stort socialt behov och en stor umgängeskrets upplever att de påverkats mer av de allmänna råden och rekommendationerna och haft svårare att begränsa sitt umgänge med andra. Det som i sammanhanget underlättat är digitala mötesplatser och mötesverktyg, som möjliggjort kontakt utan att det innebär fysisk kontakt. Det framkommer att behov av kontakt och närhet ibland fått företräde framför rådet om att hålla avstånd. Detta särskilt i situationer när behovet av närhet och tröst är extra stort som när någon är sjuk, känner sig ledsen eller har ont.

- Det sociala trycket är en viktig faktor

Gruppträck påverkar hur vi agerar. Framför allt tonåringar kan uppleva att det är svårt att säga till kompisar att hålla avstånd med rädsla att bli utanför. Gruppträcket kan variera i olika sammanhang men det är troligt att det är större i grupper med rötter i vi-kulturer.

Det har i studien framkommit att personer kan uppleva en viss skam över att bryta mot reglerna eller råden och har därför undvikit att genomföra bjudningar eller att genomföra resor med tanke på vad andra personer ska tycka. Gruppträcket kan alltså fungera både på positivt och negativt för efterlevnad av regler och råd. Även det klimat som skapas i social media kan ha betydelse för efterlevnad.

Det finns i studien också uttryck för skam över att ha insjuknat i covid-19. Att vara sjuk indikerar ju att man brutit mot en regel eller på annat sätt agerat mot de sociala normerna. En mindre andel av de som insjuknat drar sig för att berätta det.

- Uppoffringens storlek har betydelse

Att stanna hemma när ett barn är sjukt drabbar kollegorna på jobbet som behöver jobba extra hårt eller mycket för att täcka upp. Det är alltså en hög kostnad att lyda rådet att stanna hemma och vid gränsfall kan det vara lockande att gå till jobbet.

Det kan också handla om att missa möjligheter på jobbet eller, tydligare, i skolan. Prov är viktiga och det är lätt hänt att elever prioriterar prov framför rådet att stanna hemma om de ligger på gränsen.

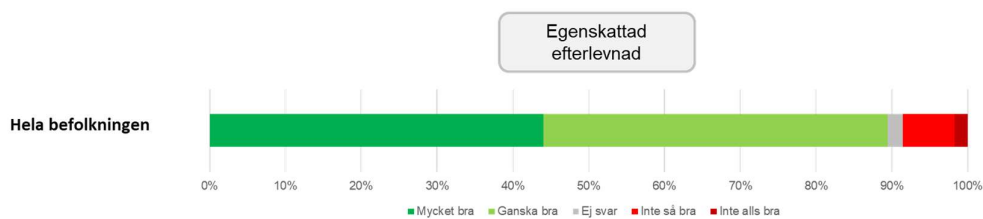
- Multipla regler kan marginellt motverka syftet

I vissa situationer råder flera av råden parallellt. Ett tydligt exempel är butiksbesöket, där man ska handla ensam, hålla avstånd och eventuellt bära munskydd. Med flera krav är det lätt att bryta mot något råd. Rådet att handla ensam tillhör av allmänheten lägre prioriterade och det kan vara så att man ändå handlar tillsammans eftersom man ju lyder alla andra råd. I efterhand kan rationaliseringen gå ut på att tiden i butik minskar.

Efterlevnad

Med bakgrund i hög kunskap och hög acceptans av myndigheternas råd så är det förväntat att den egenskattade efterlevnaden är hög.

Fråga: Om du ser till den senaste veckan, hur bra tycker du att du själv följt myndigheternas råd för att begränsa smittspridning av covid-19?

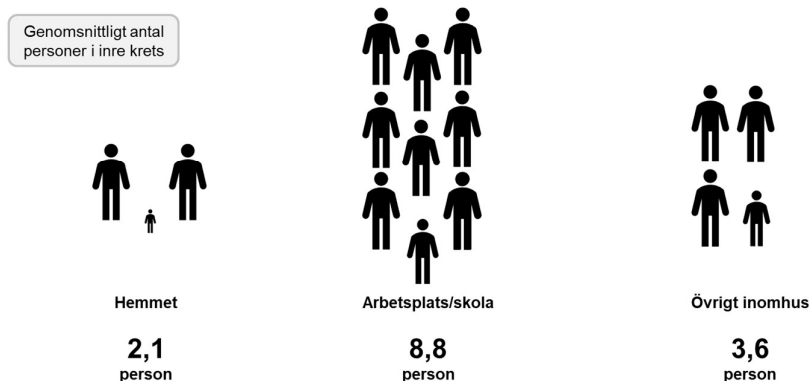
Bland de få som upplever att de inte lyckats följa råden är gruppen som går till arbetsplats eller skola överrepresenterad. Förmågan att följa råden är en kombination av vilja och motivation samt möjlighet. Det senare är svårare för gruppen som går i skola eller till arbetsplats.

Det finns också en mindre grupp av de som visar sämre efterlevnad som också visar lägre kunskap och mindre motivation. Dessa är till viss del yngre. De utgör bara en liten del, men det är rimligt att tro att de syns i samhället. Den stora majoriteten unga har, liksom medelålders och äldre, kunskap och motivation att följa råden.

Inre kretsens storlek

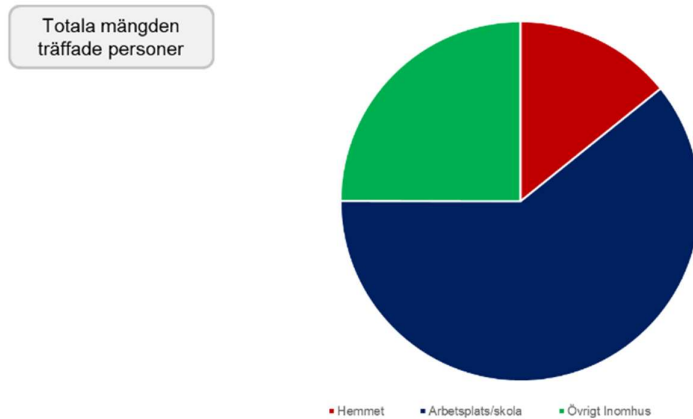
Genomsnittet över antal träffade personer under en vecka ligger kring 15 personer. Detta är en ögonblicksbild vid tidpunkten för datainsamling, som är början av maj 2021, en tidpunkt då smittspridning var dalande men ändå relativt hög.

Fråga: Under senaste veckan, ungefär hur många personer har du träffat inomhus utan att hålla avstånd (minst 1,5 meter) och under minst ett par minuter, när det gäller...?

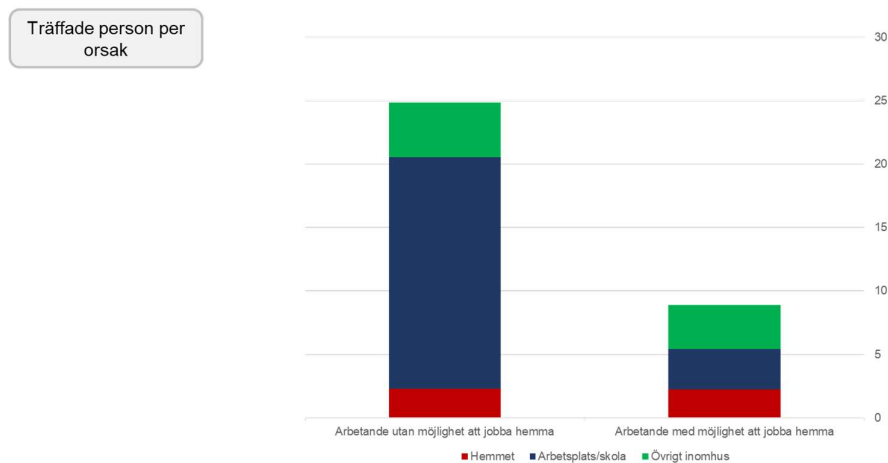
Totalt sett står arbetsplats och skola för cirka 60 % av antalet träffade personer i samhället.

Fråga: Under senaste veckan, ungefär hur många personer har du träffat inomhus utan att hålla avstånd (minst 1,5 meter) och under minst ett par minuter, när det gäller...?

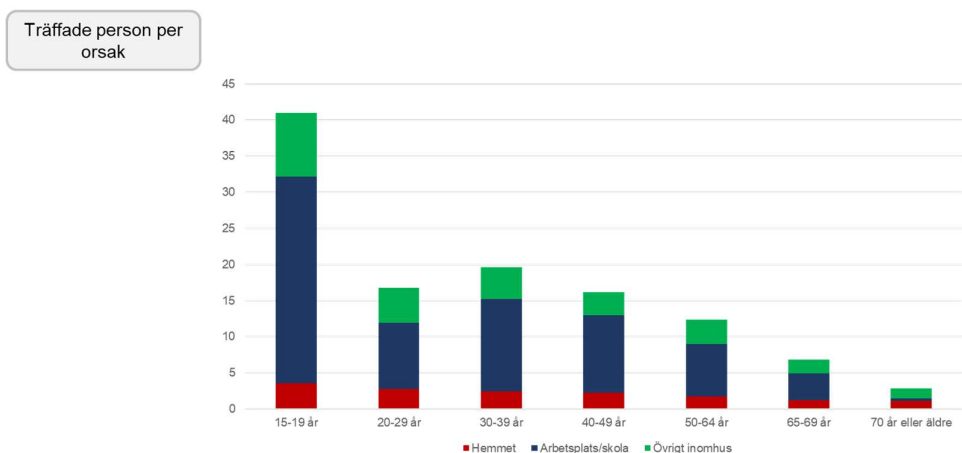
Det är stora skillnader i antalet personer som ingår i kretsen. Många ligger på enstaka personer medan andra träffar många 10-tals personer eller till och med fler. Förklaringen finns i huvudsak i arbetsplats och skola. De som har i sin yrkesroll att träffa många personer ligger betydligt högre än andra.

Fråga: Under senaste veckan, ungefär hur många personer har du träffat inomhus utan att hålla avstånd (minst 1,5 meter) och under minst ett par minuter, när det gäller...?

Unga träffar fler personer än övriga.

Fråga: Under senaste veckan, ungefär hur många personer har du träffat inomhus utan att hålla avstånd (minst 1,5 meter) och under minst ett par minuter, när det gäller...?

Förklaringen ligger till stor del i faktumet att unga går till skolan och kan därför inte undvika att träffa många personer. Unga träffar också fler personer på andra platser än i hemmet och i skolan. Till stor del är personerna samma som de som träffas i skolan.

Gruppen som inte till fullo behärskar svenska språket träffar betydligt fler än andra. Genomsnittet ligger 5 personer över övriga delar av allmänheten, dvs. kring 20 personer mot 15 bland övriga allmänheten. Förklaringen ligger i huvudsak i att andelen som går till en arbetsplats är större, att antalet personer i hushållet är större, samt att bostadsområdena i allmänhet är tätare. En mindre del av skillnaden beror sannolikt på ett levnadsmönster med större sociala nätverk.

Reflektioner inför närmaste månaderna

I takt med att vaccinationsgraden stiger och smittspridningen går ner så är det rimligt att tro att synen på råden förändras. Undersökningen är genomförd i ett tidigt läge i vaccinationsprocessen och det är därför inte möjligt att veta vad som förändras och i vilken grad.

Det som går att utläsa är initiala beteenden och attityder bland dem som vaccinerades tidigt och bland dem som varit smittade av covid-19. Undersökningen visar att de inledande reaktionerna efter vaccinering marginellt kan leda till viss avslappning kring råden. Hur detta kommer att se ut när en större andel är färdigvaccinerade är svårt att säga om, men det är en faktor att ta hänsyn till.

Vi har sett att solidaritet med sårbara är en viktig motivator. Vad som händer när de mest sårbara inte längre är lika utsatta är svårt att veta men en faktor att ta hänsyn till.